

1 **Observer utschels en iert**

2 Zuppà davos ina fanestra pon ins observar il cumportament dals pli differents
3 utschels fitg damanaivel. La cumposiziun da las spezias dependa da la situaziun
4 geografica, dal conturn pli stretg e natiralmain era da la stagiun: L'atun sgulan ils
5 utschels migrants vers il sid en lur quartiers d'enviern e turnan pir puspè la
6 primavaira. Persuenter passentan giasts dal nord l'enviern en l'Europa Centrala.

7 Betg adina sa laschan ils utschels observar sut cundiziuns optimalas. Els èn adina
8 en moviment, savens cuverts da feglia e roma ubain uschè lunsch davent ch'ins po
9 strusch als enconuscher. Qua gida l'enconuschientscha da la grondezza e da la
10 furma dals singuls utschels e dals segns characteristics da lur sgol. Merlotschas e
11 sturnels èn considerablmain pli gronds che fringhels e masets. Cun tschertgar pavel
12 en l'erva siglia la merlotscha savens vi e nà, il sturnel chamina percunter e dat tar
13 mintga pass in ruc cun ses chau. En auters cas è la moda da sgular in med adattà
14 per differenziar las spezias. Mo paucs utschels pitschens, tranter auter il sturnel,
15 sgulan guliv ora. Masets e fringhels sgulan per regla en undas.
16 La furma dal pichel inditgescha il nutriment preferì. Tar utschels che maglian sems è
17 il pichel curt e ferm, tar quels che maglian insects curt e git. Ils magliatut sco il corv
18 nair han in pichel pli lung, utschels da rapina sco il falcun han in pichel en furma da
19 crutsch.

20 Il clom ed il chant èn characteristics per ils utschels. Il clom d'utschè consista mo dad
21 in u da paucs tuns ed è savens sumegliant tar differentas sorts. Cun il clom d'alarm
22 averteschan utschels lur cumpogns. Tar ils utschels giuvens aud'ins il clom da
23 batlegiar. Pli varià ch'il clom è il chant. El è per part dà da natira e l'utschellet al po
24 emprender fin a la perfecziun. Il chant è da grond'impurtanza en connex cun il
25 temp da multiplicaziun. Ordaifer quel temp chantan mo paucs utschels. Cun il chant
26 signalisescha il mastgel ses revier ed avertescha cumpogns masculins da betg
27 entrar. A medem temp cloma el las femellas che sgulan sperasvi. Il pli savens
28 chantan ils utschels la damaun marvegl. Vers mezdi chala il chant e crescha puspè
29 vers saira. Il temp exact, cura ch'ina spezia entschaiva a chantar, dependa da la
30 stagiun e da l'aura.

31 Nus umans avain plaschair dal mund plain colurs dals utschels ed ans legrain
32 da lur chantinim e lur cumportament allegraivel. Questa descripziun na correspunda
33 dentant betg a la situaziun dals utschels, perquai ch'ella resulta d'in pensar
34 umanisant. La vita dals utschels stat sut l'ensaina dal cumbat per l'existenza. Primo
35 sto mintga utschè parter en bain sias forzas, damai ch'i dat da far bleras chaussas:
36 procurar per nutriment, far gnieu, proteger e tgirar il cuaditsch, stgatschar inimis e
37 survivor durant envierns fraids. Secundo sa chatta in utschè èn ina situaziun da
38 concorrenza vehementa, damai che ses cumpogns han ils medems problems.

39 Ils mastgels da bleras spezias d'utschels sa mussan a l'entschatta dal temp da
40 multiplicaziun cun plimas glischantas e coloradas en moda speziala. Cun differents

41 tuns cloma il mastgel la femella en ses revier. Tar blers utschels pon ins observar
42 ch'il mastgel pavla la femella durant quest temp. Cura ch'in partenari ha acceptà
43 l'auter, èn dadas las premissas per la multiplicaziun. La lètg dura tar noss utschels
44 en general mo fin a la fin da la perioda da cuar.

45 Il cumportament da far gnieu è ertà e tipic per mintga sort d'utschels. Utschels che
46 cuan en foras tschertgan in'avertura en ina planta chavorgia u ina rusna en in mir.
47 Exponids a privels pli gronds èn gnieurs che vegnan construids al liber. Cuntrari als
48 utschels, che cuan en foras, èn ils ovs da quels utschels strusch visibels. Els èn per
49 part taclads u betg da differenziar dal conturn pervia da lur color.

50 Ils utschellins èn dependents dal gnieu. Cura ch'els vegnan or da l'ov, èn els
51 tschorvs e na pon betg gidar sasezs. Lur preschientscha pretenda ina gronda
52 midada da cumportament dals geniturs. Avant stuevan els mo cuar e volver ils ovs
53 per circa duas emnas ed ussa han els da pavlar pitschens fomentads; in'activitad
54 strapatschanta ch'occupa els bunamain senza paus. In pèr da masets porta mintga
55 di fin 650 giadas pavel per ses cuaditsch. Ils pitschens creschan relativamain spert e
56 multiplitgeschan lur pais entaifer paucs dis. La gronda part dals utschels nettegia il
57 gnieu cun purtar davent u tragutter ils excrements da lur pitschens. Inimis u invasurs
58 malvesids vegnan savens attatgads. Suenter circa duas emnas cumenzan ils
59 utschels giuvens a sghular e bandunan il gnieu per l'emprima emprova. Ils geniturs als
60 pavlan anc in tempet ed als aviseschan ils privels che s'avischinan.

61 Ins auda savens opiniuns fitg differentas, sch'i saja bun da pavlar ils utschels durant
62 l'enviern. Dal punct da vista biologic na fai betg basegn d'als pavlar. Ils utschels che
63 passentan l'enviern tar nus èn s'adattads bain a la stagiun freida. Cun pavlar en
64 tscherts lieus promov'ins la quantitad d'utschels sin in spazi pitschen. Uschia pon
65 malsognas sa derasar bain. Da l'autra vart fai plaschair a pitschen e grond
66 d'observar utschels indigens. Pavlar cun mesira para damai dad esser in bun
67 cumpromiss che resguarda tuts dus puncts da vista. Pavel adattà èn sems da la flur-
68 sulegl u da chonv, flocs d'avaina respectivamain fritga, fletom, nuschs u charn
69 manizzata (per ils utschels che maglian insects). D'evitar è pavel salà sco
70 charnpiertg u rests da mangiar, quai na fa betg bain al magun dals utschels.
71 Plinavant èsi impurtant da nettegiar regularmain il lieu da pavlar.

(tenor LQ, 19-9-2014)